

УНУТРАШЊА МИКРОРАСЛОЈЕНОСТ ГОВОРА ТУТИНСКО-НОВОПАЗАРСКО-СЈЕНИЧКЕ ЗОНЕ

У овом раду испитује се појава дијалекатске микрораслојености у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице. У рубним областима говор ове зоне у контакту је са говорима косовско-ресавског и херцеговачко-крајишког дијалекта, а последице таквих додира рефлектују се кроз територијалну, хоризонталну раслојеност. Поред тога, у овом идиому јавља се и вертикална раслојеност, која подразумева разлике условљене пореклом и конфесионалном припадношћу говорника. На различитим нивоима језичке структуре уочавају се особине условљене чиниоцима изванјезичке природе, међу којима се издвајају контакти са говорним представницима других језика (турског и албанског), што се примећује се пре свега код припадника муслиманске вероисповести, и то посебно оних који воде порекло од католика малисора досељених на Пештер из Албаније.

Кључне речи: дијалектологија, зетско-сјенички дијалекат, тутинско-новопазарско-сјенички говор, хоризонтална микрораслојеност, вертикална микрораслојеност.

1. Увод

1.1. Говор тутинско-новопазарско-сјеничке зоне припада североисточном поддијалекту зетско-сјеничког дијалекта. Дијалекатска композиција указује на језичку некомпактност, која је последица како периферијског положаја тако и етничке односно конфесионалне припадности носилаца говора. Појава микрораслојености настаје у сусрету језичких и ванлингвистичких чинилаца и рефлектује се у виду појаве хоризонталне и вертикалне микрораслојености.

1.2. Хоризонтална микрораслојеност узрокована је рубним положајем – тутинско-новопазарско-сјенички говор простире се на релативно уској

¹ bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

² Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика језичких структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

територији која је с једне стране омеђена границом према говорима херцеговачко-крајишког дијалекта док су на другој страни говори косовско-ресавског типа. Осим тога, ова зона у непосредном је контакту са зетско-сјеничким идиомима у Црној Гори, који су унеколико структурно различити. Присуство црта унетих са стране налазимо на свим тачкама територије, при чему се у западнијим деловима (у сјеничкој зони) испољавају у виду језичких наноса са херцеговачко-крајишког терена, док су у севернијим и источнијим деловима бележени елементи настали у резултату језичких контаката са говорима косовско-ресавског типа. Хоризонтална раслојеност узрокована је преваходно географским факторима и не зависи од конфесије говорника.

1.3. Вертикална микрораслојеност говора настала је као последица вишевековних интензивних миграционих процеса који су на ову територију доносили становништво различите конфесионалне и етничке припадности. Осим хришћанског живља – који у мањој мери представља континуитет аутоктоног словенског становништва, са доминацијом новијег слоја, који углавном чине досељеници са црногорских брда – на овим просторима данас живе, и бројчано превладавају, потомци исламизираних православних хришћана, који се углавном изјашњавају као Бошњаци или (ређе) као Муслимани, затим потомци Турака Османлија који су некада боравили на овом терену, затим албанских католика малисора, који су по доласку у ове крајеве примили ислам, босанских мухацира, те исламизираних Влаха. Степен заступљености језичких црта насталих у међуутицају несродних језичких система, тачније у сусрету супстратног и адстратног слоја различит је код различитих конфесионалних група. У говору муслимана увиђа се снажније присуство адстратног слоја пореклом из турског језика. У говору потомака албанских малисора и данас се препознају снажни трагови албанског супстрата, што је и очекивано имајући у виду да је ово становништво доскора (а неки су и до данас) било двојезично. У говору хришћана такође наилазимо на појаву несловенског елемента која је у условима суживота свакако очекивана, али у знатно мањој мери у односу на претходне две скупине.

1.4. Предмет овога рада јесте утврђивање узрока двају типова микрораслојености, те степена њихове присутности на различитим језичким нивоима, тачкама територије, и код сваке од наведених етничких заједница.

2. Хоризонтална микрораслојеност говора тутинско-новопазарско-сјеничке зоне

2.1. Област обухваћена истраживањем смештена је у Рашкој области, захвата територије трију општина – Тутина, Новог Пазара и Сјенице – и припада североисточном поддијалекту зетско-сјеничког дијалекта (Ивић,

2009: 48–50). П. Ивић наводи да на нивоу прозодије говор ове зоне представља целину са средишњим поддијалектом, где је старија акцентуација удружена са присуством узлазних акцената на претпоследњем слогу пред кратким последњим (Ивић, 2009: 49). Наша истраживања, међутим, показују да на највећем делу тутинско-новопазарско-сјеничког идиома функционише старија акцентуација са три прозодеме (без кратких узлазних акцената) и неакцентованом дужином, која се добро чува и у преакценатској и у позицији иза акента. Можемо претпоставити да је оваква ситуација настала у сусрету више фактора. Присуство троакценатског система може бити остатак супстратног слоја (јер се у науци протпоставља да су старинци били носиоци косовско-ресавског идиома – отуда и рефлекс *e* на месту кратког *jam* – а да је говор црногорских јекаваца адстратног карактера), или пак утицај суседних косовско-ресавских говора остварен у новије време. Унутарјезички разлози такође нису занемарљиви, те је њиховим деловањем могло доћи до накнадне елиминације језичке јединице слабе функционалне оптерећености, која углавном није носилац семантички диференцијалних момената. Свему томе могло је допринети и то што је значајан део данашњих носилаца говора са примарно несловенским језичким пореклом и идентитетом. Троакценатски систем заступљен је на највећем делу истраживане зоне, те су у том смислу прилике знатно уједначене. Ипак, специфичност географског положаја говора зетско-сјеничког типа на територији Србије огледа се у граничном, унеколико прелазном карактеру, што, уједно, отежава прецизно дефинисање његових граница. Имајући у виду да је овај идиом у западним, потом северним, северозападним и североисточним деловима у контакту са говорима друкчијег дијалекатског типа, укрштање изоглоса, односно појава елемената који указују на међујезичку интерференцију са говорима херцеговачко-крајишког, косовско-ресавског и осталим говорима зетско-сјеничког дијалекта у неједнакој мери присутна је на читавом простору овога ареала.

Унутрашња микрораслојеност тутинско-новопазарско-сјеничке зоне рефлектује се у чињеници да на једном делу територије срећемо прозодијске прилике које одуарају од општег стања које карактерише овај говор. Дијалекатска грађа прикупљена у пет села у Сјеници: Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) показује да је у овим пунктовима заступљена акцентуација која је скоро у потпуности новоштокавска. Акценти силазне интонације са унутрашњих слогова преносе се у метатонијском духу, опозиција по тону између кратких акцената јасно је изражена, дужине се добро чувају и бележене су искључиво у постаценатској позицији а преношење акента на проклитику врло често се јавља, што није потврђено у материјалу из осталих пунктова (где се силазни акценти са унутрашњих слогова преносе ретко, и то увек у метатакничком духу и само у појединим категоријама, а обим преношења на проклитику присутан је у малој мери). Наводимо примере који илуструју тип акцентуације:

пòкиселӣ; извадӣ се; о̀сушӣ; о̀трлӣ; кучине; мот̄а; омèкӣа; нèстало р̀акӣјè; затвòрише (Крс); пòбѝјѝи до навѝљка; премòтајѹ; чèтрèс; пòкòјн̄а; потò чаре водèнице; натòварѝи; одòбрили (Тре); о̀нè Мил̄анкè унучад̄; испечèм у̀штипке; рòдила (Ув); о̀дморѝмо; за̀пуца̀ли (Ур); завл̀адали; об̀увала; пр̀илично; н̀арочито (Дру); ж̀ивели смо у с̀амитӣњу; пр̀ичò; р̀адила; преовл̀адала; на̀пу̀штали (Крс) скр̀енула; пр̀ичала је; са ва̀ша-ра (Тре); р̀аскр̀сница; о̀нò повèзала; пом̀узèм (Ув); пом̀а̀љали; изг̀ра̀дило се; са странè; оговар̀ò; ка̀зала; вр̀едӣ (Ур); ù̄ ја; с̀а њ̀им; ìм̄а ù̄ сад; с̀а тӣем нè чӯјèм; ма̀ло пò мало (Дру); ù̄ бр̀ду; за̀ тò; ù̄ шкòлу; нè ч̀у̀в̄а се; у̀водио ù̄ кӯћу; ù̄ сад; нè ид̀у; ù̄ тò је б̀ило; нè сп̀ав̄а се; р̀адè ù̄ сад (Крс); за̀ тò (Тре).

Има и примера који одступају од принципа новоштокавске акцентуације, али их је, у поређењу са претходнима, мало: *врèтèно, пелèне, усл̀ам; позн̀аєм (Дру); им̀али; кад је на̀пр̀авио; да се пок̀уп̀и (Крс); закач̀ӣњ̀али (Тре).*

Описане прилике карактеришу зону на међи са бијелопољским, нововарошким и пријепољским крајем, што упућује на појаву међуутицаја говора у пограничном подручју. Поставља се, међутим, питање да ли овакво стање у акцентском систему представља чување старине, односно сведочи о припадности дела зоне другом дијалекатском типу или је посредни накнадни нанос из суседних говора. Мишљења смо да је вероватнија прва претпоставка – посебно када се узме у обзир да се са типом акцентуације поклапају и изоглосе замене јата. То би значило да граница између херцеговачко-крајишког и зетско-сјеничког дијалекта пролази (југо)западним делом сјеничке зоне, обухватајући и места која су претходно наведена. Да новоштокавска акцентуација није новији нанос из суседних говора сведочи доследно преношење силазних акцената изван првог слога, а тако и знатна фреквентност примера преношења акцента на проклитику, те малобројне потврде непренесених акцената.

Подељеност сјеничке зоне уочио је и Данило Барјактаревић, који наводи да ову територију великим делом карактеришу пренесени акценти (Барјактаревић, 1966: 7). Увид у синхроно стање који омогућава наша грађа ипак не оправдава тврдњу која се односи на то да је посредни већи део територије. Реч је о релативно уском појасу који обухвата неколико (наведених) пунктова, док се остатак ареала уклапа у стање које карактерише главнину говора. Д. Бајрактаревић зони са пренесеном акцентуацијом прикључује и Сјеницу, као градску средину, а границу поставља тако да у област херцеговачко-крајишког дијалекта улази и пункт Тријебине (в. карту бр. 2 у: Барјактаревић, 1966). Овако оцртану дијалекатску карту у сумњу доводи П. Ивић прегледајући грађу изложу у поменутој студији, те увиђа да тумачења аутора ипак не одговарају приликама на терену – изложена грађа из Сјенице садржи претежно примере са старим акцентима, а на карти се налази у ареалу новије акцентуације (Ивић, 2009: 61–62). Пункт Тријебине Д. Барјактаревић такође одређује као област са новијом акцентуацијом, али је

током накнадних истраживања ту ипак затечено старије стање (Ивић и Реметић, 1981: 559–565).

Наше истраживање потврђује прву претпоставку П. Ивића – градска средина (град Сјеница) несумњиво припада области зетско-сјеничког дијалекта. Исто можемо тврдити и за говор Тријебина, с тим да је стање овде нешто неуједначеније. Овај пункт налази се на самој граници која раздваја део територије са старом и онај са новијом акцентуацијом. Наш материјал показује да је код муслиманског становништва старија акцентуација присутна у потпуности. У говору хришћана, међутим, примећено је присуство акценатског преношења у новоштокавском духу, али у ограниченом броју примера. Издвојивши их све, уочили смо је посреди преношење у идентичним условима – дуги и кратки акценти преносе се искључиво у ликовима са пре акценатском дужином, тако да појаве краткоузлазног акцента нема. Као илустрацију наводимо контексте у којима су забележени примери са пренесеним акцентом (у окружењу са примерима старије акцентуације, које подвлачимо): *mórō* да *идѣш*, *имāl'е* су *ручйце* и *држйш* и *идѣш* за *брáздōм*, *волōви вучу*; *ōндār помāgāш онйјем*; *ранйјѣ* тō *бйвалo*, *волōви* су *бйл'и*; сáд нáјгорѣ *недостāшица* *рáднѣ снáгѣ*, жѣне *недостāју*, *жѣнā* нѣмамо, тō смо ти нáчисто *сиромāси*, *ōне нѣће бес кафйћā*, нѣмāмо *жѣнā*. Јā ймāм нешто *женѣ*; док је *рáдила* Зāстaвa *додушѣ*, нйсмо *имāl'и* сýкоб; нйје *имāло* *пробл'ѣмā*, *додушѣ*; бōга ми су *рáдил'и*, чўдо су *рáдил'и* овй *појѣдйнй*; *одговáрō* двáдес гōдйнā пōсл'ѣ га *осўдише*; *родйо* му се сйн, *унакāжен*. *Отйшло* на дйјете грднō. Тō не *валā*. Некй Мўрат *Цйгāл* је *прйчō* о тōмѣ; *којй* пōбеже од *зáкона* (Тр). Сходно наведеном, пункт Тријебине можемо одредити као прелазну зону између говора са старијом (највећи део тутинско-новопазарско-сјеничке територије) и оних са новијом акцентуацијом (део сјеничке зоне), са још увек непреврелом прозодијском ситуацијом, која, судећи по затеченом стању, иде у смеру нивелације ка приликама на већинском делу ареала.

2.2. За разлику од говора у Црној Гори, где је замена ијекавско-јекавска, у србијанском делу дијалекта срећемо двојну рефлексацију – екавско-јекавску, са вокалом *e* на месту кратког и рефлексом *ије*, као замеником некадашњег дугог јата. Поводом ијекавско-екавске области, М. Пешикан је истакао став да овај ареал немамо право „просто прикључивати сусједним дијалектима, нити ијекавским нити екавским, него га морамо идентификовати као посебну јединицу” (Пешикан, 1979: 154, цит. према: Ивић, 2009: 50). Иако сматра да „просто прикључивање” заиста не долази у обзир, П. Ивић ову територију ипак придодаје суседном зетско-сјеничком дијалекту, како због свођења инвентара основних јединица на разуман број тако и због прегледности класификације и избегавања умножавања класификационих критеријума, али и услед изостанка многих типично косовско-ресавских иновација (Ивић, 2009: 50).

Специфична замена јата на овом терену настала је, а у прилог томе запажању иду и историјске чињенице, као последица миграционих процеса и сусрета старијег слоја становништва (са екавском заменом и идиомом највероватније косовско-ресавског типа) и присељеника јакаваца. Разлике на овом, али и другим плановима језичке структуре између говора истога дијалекта на територији Србије с једне и оних у Црној Гори с друге стране свакако постоје, али њихове узроке треба тражити како у историјском развоју самих говора (порекло говорника, конфесионална припадност) тако и у територијалним факторима (контакти са говорима херцеговачко-крајишког и косовско-ресавског типа). Прилике које се тичу замене јата, али и других особености језичке структуре, међутим, нису хомогене када се узме у обзир читава територија. Познато је да је јакавски изговор у ове крајеве стигао са досељеницима из Црне Горе, ношеним миграционом струјом са црногорских брда која је преправила овај терен новопридошлим становништвом. У сусрету старинаца и присељеника настала је и двојна замена јата, а унете су и бројне друге језичке црте.

На највећем делу територије јакавски изговор није у потпуности превладао, те стога и данас имамо специфичну, екавско-ијекавску замену. Област коју ми овде издвајамо (поменути гранични пунктови у Сјеници), међутим, услед непосредне близине границе, примала је нешто више досељеника него удаљенији крајеви, па је и сам утицај адстратног слоја очљивији. Од значаја за расветљавање описане ситуације јесте и то да Е. Мушовић наводи да су досељеници из Црне Горе са собом донели своје обичаје, дух живљења, ијекавштину, тип куће, начин одевања и у већој мери су успели да то наметну староседеоцима. Досељеници су интензивније концентрисани у југозападном делу оштине, почев од Бара, преко Тријебина, закључно са Дугом Пољаном. У селима где су чинили већину асимиловали су староседелачко становништво, док су се у селима где су били мањина, на пример у пештерским, они утопили и прихватили староседелачки начин живота (Мушовић, 1989: 20–21), што се и данас у потпуности рефлектује у језику.

На највећем делу испитиваног ареала замена јата је ијекавско-екавска, са спорадично присутним и на различитим тачкама неједнако заступљеним лексикализованим јакавским формама типа: *ђеца*, *ђевојка*, *ђевер* и сл. У зони са новијом акцентуацијом – а то значи у пунктовима Дружиниће (Дру), Крстац (Крс), Трешњевица (Тре), Увац (Ув) и Урсуле (Ур) – знатно је више примера са заменом кратког *јата* која одговара суседним јакавским говорима, па је бележено: *ћѣрѣм* (Ур); *опушћело* (Крс); *ћѣвѣјка*; *ћѣд*; *дјѣца*, *ћѣтету* (Ур); *ћѣвѣр* (Ув); *воће*; *нонће* (Тре); *вићели*; *ноће*; *сећели*; *љѣто*; *кѣљена*; *дѣље* (Дру); *љепѣтѣ*; *прѣљетѣс*; *вѣљела* је (Ув); *дћерѣн*, *дѣље* (Крс); *пѣсјечѣм*; *сјѣме*; *сјѣтра*; *с'ѣтра* (Тре); *сјѣкли*; *сјѣдео*; *сјѣтра*; *зѣсјѣнак* (Ур); *мјѣста*; *бјѣжали* су; *живѣли* (Крс). Јакавски рефлекс не јавља се доследно па су бележени и ликови: *пѣбегнѣ*; *виѣет*; *чѣек* (Ур); *лѣти*; *прѣмер*; *неѣдеља*,

понѐдељак; прђлеће (Тре); нaместила се; пђбегђ; врѐме; јa вѐрујѐм (Крс); дѐци, дђле; бѐжђ; чђвек; лѐкaрка; ђде (Дру).

Уз замену јата и акцентуацију овај ареал поседује још неке диференцијалне црте непознате остатку говора, као што су: а) присуство гласа *z* на месту *x*: *врaтѐ иz; јa мѐшљaђ* (Дру); б) наставак *-ијех* у заменичко-придевској промени (поред ређе присутног *-ија*, који функционише у другом делу говора, те наставка *-их*): од *ђвијех* (Дру); код *ђвијех стaрѐих; шѐсѐтијех* гђдѐнa (Крс); са *мђјијех лѐђa* (Ур); од *онијa* лђдѐи (Дру); в) добро функционисање разлике између падежа места и падежа правца: *у лѐвадама; пѐшѐ у тђј књѐзи* (Дру); *на вaширу* (Крс); *у јѐднђм прaвцу* (Ур); с тим да се понекад јаве и примери типа: *бѐо у Прѐиштињу* (Дру); *заврѐшио у Сјѐнициу* (Ув); г) присуство облика заменица *вође, нође, нонђе, вуда, нуда, вамо* и сл. непознатих остатку територије; д) присуство партикуле *-ј* у примерима: *бѐло тaдaј* (Дру); *ђндaј* (Крс); *ђ*) линеаризација енклитика типа: *кад је се црква градила* (Дру); *кад је се Вѐдрењaк кђритио* (Ур); е) присуство дужих форми инфинитива: *нѐмђ се врaћати* (Ур); *ђрати; уништити* (Тре); уз сопрадично присутне облике без финалног *-и*: *вѐдет, урaдит* (Ур); *рѐћ* (Ув); ж) облици радног глаголског придева типа: *вѐдио* (Тре); *хтѐо; излaпио* (Крс); з) наставак аориста и имперфекта типа (*x > z*): *мѐшљaђ* (Дру); *бѐјaкѐ; испрѐчaк* (Ув); бележен је само овде.

Све наведено упућује на закључак да се хризонтална микрораслојеност тутинско-новопазарско-сјеничке зоне тиче превасходно положаја дијалекатске границе између зетско-сјеничког и херцеговачко-крајишког дијалекта, односно припадности дела сјеничке територије (о чему сведочи поклапање изоглоса акцентуације и замене јата, као језичких одлика од прворазредног класификационог значаја) говорима херцеговачко-крајишког типа.

За разлику од дела територије на простору Сјенице, за који сматрамо да постоје оправдани лингвистички разлози за прикључивање суседном херцеговачко-крајишком дијалекту, разлике између осталих делова тутинско-новопазарско-сјеничке зоне нису тако изражене. Неким својим особинама упадљивије се издвајају једино делови говора у новопазарском ареалу, и то они пунктови који су у граничном појасу према говорима косовско-ресавског дијалекта. Ове пределе углавном насељавају православци те је утицај са косовско-ресавског терена, омогућен географским положајем, подржан и верском повезаношћу носилаца говора. Утицај суседних идиома превасходно се огледа у присуству екавских ликова типа: *бѐло, лѐпо, млѐко, врѐме* и сл., као и широка употреба 1. л. мн. имперфекта типа *рaдадијо, мѐсaдијо, вѐдaдијо* и сл. непознатих на остатку територије³. На овоме делу територије забележена је и група *цр-* у лику *црешња* (Бал), као и облик *накче* (Бал), којих у осталим пунктовима нема.

³ Сматрамо да су ови ликови унесени са стране, имајући у виду да слични облици функционишу у суседним косовско-ресавским говорима (о овоме детаљније у: Вељовић, 2014: 161–177).

3. Вертикална микрораслојеност говора тутинско-новопазарско-сјеничке зоне

3.1. Становништво Тутина, Новог Пазара и Сјенице према пореклу изразито је хетерогено. Иако га на синхронном плану чине припадници двеју конфесија – хришћани и муслимани – у обема групацијама налазимо потомке различитих народа досељаваних на овај терен током вишевековних сеоба из различитих праваца. Популациони састав настао као последица историјских, етничких и економских збивања у овом периферном подручју данас сведочи о бурној прошлости ових крајева, неретко квалификованих као рубни и „пасивни“. Од периода пре VII века па све до данас структура становништва непрестано се мења како бројчано тако и у погледу етничког састава, односно доминације неке од конфесионалних група.

Почевши још од VII века према Старој Рашкој спуштало се становништво из брдско-планинских крајева, најпре Клименте и Кучи, а затим и други српски Брђани и малисори низ долине Лима и Ибра и даље. Али, тек после великих покрета за ослобођење 1689. године и исељавања већег дела становништва из ове области, настају масовна досељавања из Црногорских брда, Херцеговине и Малисије (Васојевићи, Кучи, Пипери, Дробњаци, Клименте, Хоти и др.) (Лутовац, 1978: 208). Освајајући Балкан, Османлије су донеле нову веру – ислам, те је процес исламизације, који је био приметан већ у XV веку, током XVI века постао интензиван, што је довело до стварања нове популације – муслимана. Историјски извори говоре да су првобитно то били само исламизирани Словени, а потом, од почетка XVIII века, и Албанци који су тада населили Пештерску висораван (Мушовић, 1979: 121). Од краја XVII до почетка XVIII века структура становништва Рашке области се практично у целини мења, и тиме почиње нови период. Значајне промене настају у периоду великог рата између Аустрије и Турске, који се водио од 1683. до 1699. Како истиче Е. Мушовић, у том периоду ови терени у потпуности остају без становништва – и хришћанског и муслиманског – које се или одселило или изгинуло у рату (Мушовић, 1979: 73), па тако долази до стварања потпуно нове етничке структуре, и то у тој мери да је у садашњој структури становништва готово немогуће наћи потомка некога од староседелаца, а у овом случају староседеоцима се сматрају они становници који су ту живели до краја XVII века (Мушовић, 1989: 50). Иако је чињеница да су целу област Старе Рашке су премрежили досељеници, где у већем где у мањем броју, М. Лутовац, с друге стране, ипак претпоставља да то не значи да није остало староседелаца. Између ових и досељеника постојао је континуитет, чиме се може објаснити преношење топонима из ранијих, често врло давних, времена (Лутовац, 1978: 208). У прилогу тврдњи М. Лутовца иду и чињенице које даје наша дијалекатска грађа. Наиме, говор овог подручја одликује двојна замена јата, настала у сусрету адстратног

слоја, екавског, из идиома стариначког становништва, и јекавштине коју су донели досељеници из Црне Горе, Босне и Херцеговине, што ипак говори о томе да присељено становништво није ове просторе затекло пустима, јер у том случају не би било могуће говорити о органском спајању двају језичких система.

Популационо пражњење које се десило у претходном периоду искористио је скадарски везир Ходаверди-паша Махмудбеговић, који је, у настојању да се ослободи њиховог притиска, присилно преселио Клименате из околине Скадра на своје поседе по Пештерској висоравни (која је због свог положаја и природе одувек била транзитно-стапна област у кретању становништва) 1700. године. То је уједно и прва страна етничка групација досељена у област Старе Рашке (Лутовац, 1978: 214–215). Осим њих, на ове просторе током XVIII века пристизали су и мухацири, муслимани из суседних области. Сви малисори који су населили Пештер и остале делове тутинског подручја били су католици, али су овде били подвргнути исламизацији и огромна већина је исламизирана, док је само мањи број породица прихватио православље. У ранијој, католичкој вери, нико није остао. У великом броју исламизирани су и Кучи, који су са црногорских брда досељени као православци, али су и многи од њих очували стару веру. Сви они насељавали су се у појединим селима, настојећи да се не мешају међусобно, јер исламизација није значила само губљење старе вере већ и почетак, па и крај губљења етничког идентитета (Мушовић, 1989: 50–519). У истом веку, када је највише становништва примило ислам, настала је и поларизација на верској основи, која је заменила народност. Турска, муслиманска вера била је синоним турцизма, српска (православна) – србизма, а латинска (католичка) – латинизма, без обзира на матерњи и говорни језик (Лутовац, 1978: 224).

Досељени црногорски Брђани и малисори дуго се нису у племену орођавали. Иако су вера и орођавање преко ње утицали на поларизацију становништва (на Турке и Србе), процес језичког развоја био је друкчији. Ни владајућа муслиманска вера, ни турска администрација нису могле утицати на говорни језик. Досељеници, као што су малисорска племена, улазећи у област српског језика, брзо су га примили путем свакодневног додира и орођавањем са муслиманима српског говора. Женидбом малисора са Муслиманкама српског језика и обратно у кућу је улазио српски језик, који је врло брзо потискивао матерњи идиом имајући у виду да је био службени. Како наводи М. Лутовац, до пре две или три генерације сви малисори били су двојезични. Стари језик сада зна само најстарији слој становништва, и то се најдуже одржава у селу Углу, док се у млађим генерацијама веза са матерњим говором потпуно изгубила, као и ношња и обичаји (Лутовац, 1978: 224–226). Упоредо са досељавањем Малисора на Пештер долазили су и Црногорци: Кучи, Васојевићи, Пипери, Бјелопавлићи, али не у толиком броју. Међутим, њихов долазак био је континуелан процес и протегав се кроз цео

XVIII па и XIX век. Дobar део досељеника из Црне Горе такође је исламизиран, и данас није мали број муслимана у рашком крају који су потомци исламизираниог црногорског становништва. Разуме се, много је већи број оних који су остали у ранијој вери. Они који су исламизирани идентификују се као Муслимани, а они који су православци, као Срби (Мушовић, 1989: 18, 51).

След историјских догађаја резултирао је тиме да данас у свим трима општинама превладава муслиманско становништво, и то у Тутину са уделом преко 98% док је у Новом Пазару и Сјеници хришћана нешто више. Данас се на подручју ових општина издвајају две доминантне скупине – хришћани и муслимани. Хришћани су мање-више хомогена група коју чине углавном потомци досељених црногорских племена, док се у саставу муслиманског становништва, иако се сви изјашњавају као Бошњаци, још увек јасно могу диференцирати они који порекло воде од исламизираних католика малисора с једне и потомци исламизираних православних хришћана с друге стране. Поменуте разлике могу се пратити на нивоу материјалне и духовне културе трију скупина, а огледају се и у језику. Наиме, иако је свима матерњи језик српски, постоје извесне разлике настале у резултату језичких интерференција које су јасан индикатор нехомогености у саставу становништва. Код свих припадника муслиманске вероисповести на свим језичким нивоима препознаје се присуство страног елемента. Код исламизираних православца, притом, посреди је превасходно утицај турског језика, као последица вишедеценијске двојезичности и повезаности на верској основи. У говору потомака албанских малисора католика осим турског елемента јасно се препознаје и присуство супстратног слоја, имајући у виду да се овај део популације такође дуго (старије становништво до данас) служио двама језицима – албанским и српским. У условима суживота неке од ових језичких црта улазиле су и у говор хришћана, али у далеко мањем обиму у односу на претходне две скупине. Разлог томе налазимо у чињеници да свака од групација настоји чврсто да задржи свој (језички) идентитет. Таква тежња најприсутнија је међу хришћанском популацијом која је услед неповољних историјских околности све више бројчано слабила и бивала угрожена јачањем страног елемента. Говорници хришћани, желећи да се језички диференцирају од осталих скупина, настоје сачувати свој језик од страних наноса – и данас постоји отпор када је реч о употреби одређених лексема из турског или албанског језика, које су маркиране као непожељне туђице и јединице система карактеристичне за говор „оних других“. Сем лексичког слоја, као конфесионално маркиране фигурирају и друге јединице попут гласова који се карактеришу одређеним изговором, појединих граматичких облика или конструкција и сл.

Сходно наведеном, можемо говорити о присуству извесних језичких црта на основу којих се диференцира говор хришћана с једне и говор двеју

скупина муслиманског становништва с друге стране, а које се темеље на различитом степену присуства страног (арбанашког или турског) елемента у заједничком, српском језику. Све то посматрамо као чињенице које указују на постојање вертикалне раслојености на овим просторима. Раслојавање је, притом, најприсутније на фонетско-фонолошком и лексичком, ретко синтаксичком плану, док се на нивоу прозоодије и морфологије разлике готово и не јављају.

3.2. Вокалски систем тутинско-новопазарско-сјеничког говора чини пет јединица и на највећем делу испитиваног подручја у изговору вокала нема одступања од просека. Дијалекатка грађа, међутим, показује да је у говору информатора са Пештери присутан редукован изговор вокала *a*, а затим и затворенији изговор вокала средњег реда *e* и *o*⁴.

3.2.1. Вокал *a* под акцентом има стандардну артикулацију, док се изван акцента често изговара редуковано. У говору испитаника са Пештери (што упућује на страни – арбанашки или турски – утицај) редуковано *a* бележи се на крају речи, а затим и у позицијама испред и иза акцента⁵: *испросиљă*, *ништă*, *од језикă*, *џка брашнă*, *пăрче љѣбă*, *прифăтиљă*, *родиљă*, *три човѣкă* (Р); *од платнă свиѣнџă*, *петол 'иркă*, *ружă*, *рукă*, *свѣдбă*, *Фăдиљăгă* (Мел.); *тăмăн*, *трăгăмо* (Мел.); *јăрăм*, *тирињăч*, *чăришăф* (Р); *кăзăт*, *прич 'ăт* (Мел.).

3.2.2. Затворен изговор вокала *o* јавља се такође само у говору информатора који су становници пештерских села. Затварање артикулације условљено је фонетским контекстом и дешава се онда када је вокал *o* у непосредном суседству лабијала или назала⁶: *колџна*, *повăл 'и*, *повѣдѣм*, *помогни*, *у воду* (Мел.); *злџбан*, *нервоза*, *џдовут*, *повучѣш*, *бџр*, *пџжн 'еш*, *пџмузѣмо*, *пџсиеш*, *смџк*, *субџта*, *у водениџу*, *у џџм* (Р); *обџиш* (Д. Дуб).

3.2.3. За појаву затварања самогласника *e* важи исто као и за глас *o* – позиционо је условљено, јавља се најчешће када је *e* у контакту са лабијалима и назалима и када је под акцентом, а бележено је углавном код говорника са Пештери: *пола мѣтра*, *у онѣ* (Р); *ткѣм*, *кревети*, *мѣсто*, *петнѣс*, *пѣсме*, *побѣгни*, *предѣм* (Мел.); *гребѣни*, *дванѣс*, *дѣверу*, *измери*, *нѣма*, *опредѣмо*, *первас*, *пл 'етѣм*, *по кревету*, *спрѣма*, *црвено* (Д. Дуб).

⁴ О овоме в. у: Вељовић, 2012: 33–43.

⁵ Појава редукованог изговора вокала са чувањем вокалске боје бележено је у Гатњу (у мањем броју примера), што потврђује претпоставку о несловенском утицају (Младеновић, 2013: 70).

⁶ Иако су флукуације овога типа превасходно резултат утицаја фонетског контекста, од значаја јесте то да се чешће јављају у срединама у којима постоји сусрет разнородних језичких и дијалекатских система, те утицај несловенског фонетизма. Такви су, на пример, говори југозападног дела Косова и Метохије (Младеновић, 2001: 101–102). Иста појава бележена је и у Призрену (Реметић, 1996: 357–358), те у Гатњу (Младеновић, 2013: 70–74).

3.2.4. Д. Барјактаревић наводи да муслимански живаљ на целом подручју овог говора доста широко употребљава рефлекс *e* место дугог јата (Барјактаревић, 1966: 24). Наш материјал, међутим, сведочи да се разлике у конфесионалној припадности не показују као релевантне када је у питању стање континуаната дугог јата: наведени облици су у говору припадника обеју конфесија у највећем броју случајева у ијежавској форми, осим ако није реч о утицају стандардног језика. Значајније варијације могу бити условљене територијалним положајем говора и контаката са говорима других дијалеката, о чему је напред било речи.

3.3. На плану консонантизма такође се могу уочити неке црте као индикатори вертикалне раслојености конфесионално мотивисане.

3.3.1. Број примера са очуваним гласом *x* нешто је већи код говорника муслимана, имајући у виду да је у њиховом говору фреквентност лексике турског порекла из домена материјалне и духовне културе, те муслиманских личних имена нешто већа: *хасл'и* (П); *хавјал'и*, *Хајко*, *Хајран*, *хакни*, *ханџумина* *рука*, *хаџ'имџа*, *хџфту* (Мел.); *хал*, *Хамзџићи*, *хасљет*, *хџфту* (Д.Дуб); кот *хџџе*, *хџир*, *хамџиџа*, *хинта* (Р); *Алахманет* (Ђ); *Сабиха* (Мел.); *махљук* (Д. Дуб); *алџа* ми, *рахметл'и*, *сиџир* (М). Само у говору муслимана у употреби су форме енклитичких облика заменице за треће лице *их*, *им* са консонантом *x* који је секундарног порекла, које се изговарају као *хи*, *хим*: ако *хим* је дадеш, ђни су *хи* звал'и (Ђ); ёво *хи*, *кахву хим* скџхџамо (Ш); *плџџо хим* (Д. Дуб).

3.3.2. У фонетском систему говора Тутина и околине опстаје опозиција у пару латерала. У дистрибуцији гласа *л*, међутим, функционише важно ограничење. Овај сонант не може бити употребљен у групама *ли* и *ле*, па се на једном делу територије у овој позицији реализује као алвеоларни палатални латерал *л'* (и то у говору свих информатора, независно од конфесије): *изџил'и*, *имџл'и*, *л'џепо*, *дебџл'и*, *дрџал'и* се, *сванџл'и* (Ђ); *вџл'икџ*, *врџџл'и*, *мџл'џм*, *ђџвол'и*, *запџл'џш*, *зџл'ен*, *л'џџ*, *л'џџиш*, *л'џепо*, *л'џџа* (П); *посл'џџн'џ* (Д. Дуб). У истим условима, дакле испред *e* и *и*, сонант *л* неретко се замењује и са *љ*. Такви примери су чести, али само у говору муслимана, пре свега становника пештерских села⁷: *орџљи*, *тољџкџ*, *чџљи* (Ђ); *бљџзу*, *гљџџџм*, *зџљџнџ*, *сљџџку*, *џбџџџџе*, *оваљџкџ*, *пљџџџџмо*, *ђљџљџм*, *ђупџљџи* (Мел.); *знџљџи* се, *љџџба*, *рџџџљџџе* (Д. Дуб).

⁷ Померен изговор сонанта *л*, и превирања у систему латерала уопште, срећу у различитим српским говорима (такви су, нпр., горански, призренски, говор Гатња) и тумачи се како изразитим асимилативним деловањем вокала предњег реда на сугласнике тако и албанским, односно турским утицајем (Младеновић, 2001: 194; Реметић, 1996: 411; Младеновић, 2013: 111).

3.3.3. Изговор сонанта *љ* у говору Срба је стандардноштокавски. У говору Бошњака *љ* најчешће има вредност алвеоларног палаталног *л*⁸, и то независно од гласовног окружења: *л'уди*, *кош'ул'е*, *род'ител'*, *на'пол'е*, *са'мовол'но*, *се'л'ани* (Ђ); *кл'у'кнѐм*, *кош'ул'а*, *на'јбол'а*, на *кудѐл'у*, на *прѐл'у*, *пиш'тол'ом*, *цре'ул'ама* (Мел.); *грѐдел'*, *умѐл'у*, *дѐвѐл'но*, *живл'ѐње*, *задовѐл'лук*, *зе'мл'а*, *конѐпл'а* (Д. Дуб); *ост'авл'ено*, *прѐл'а*, *уп'ал'ени* (Р).

3.3.4. Опозиција по палаталности у паровима *ч – њ*, *џ – њ* у говору свих хришћана и дела муслиманског становништва у потпуности опстаје, а изговор ових консонаната не разликује се од стандарднојезичког. Код других, међутим, изговор африката је флотантан, а њихова природа одступа од стандардноштокавске норме. До брисања опозиције по палаталности и развијања опозиције по звучности свођењем парова африката на појединачне јединице са различитим фонетским реализацијама долази пре свега у говору муслимана на Пештерској висоравни, што упућује на, у првом реду, арбанашки утицај, уз подршку која долази из турског језика.⁹ Стање у систему африката у пештерском говору, дакле, карактерише губљење опозиције по палаталности и развијање нове опозиције по звучности. Парови африката *ч – њ*, *џ – њ* свODE се на појединачне јединице са различитим фонетским реализацијама, па се тако бележи или:

а) пар *ч' – џ'*:

Ч > Ч': *башч'алук*, *гр'анч'ица*, *јел'ѐч'е*, *пр'ич'а*, *џбич'ај*, око *ч'ет'ири*, *потрч'ал'и*, са *ч'овѐком*, *трч'у*, у *коч'и'у* (М); *ви'ч'ѐ*, *зн'а'ч'и*, од *м'а'ч'ета*, от *к'у'ч'ета*, *ч'етврт'ина*, *ч'и'ст'у* (Л);

Ђ > Ђ': *видеч'емо*, испрет *к'у'ч'ѐ*, *не'ч'у*, не *шч'ѐ*, *окрѐч'ѐ*, *узѐч'у* те, у *к'у'ч'у*, *х'џч'у* н'ѐга, *ч'ил'и'ми* (Мел.); *веч'и'нѐм*, кот *куч'е*, не *сѐч'ам* се, онџ *цвѐч'е*, са т'и'ем *цвѐч'ом*, у *к'у'ч'у* (Л);

Ц > Ц': за *Ц'ав'ида*, *Ц'а'фко* (Мел.); *ам'и'ј'уница*, за *ам'и'ј'џм*, код *х'џч'е* (Д. Дуб); на *џ'у'му*, у *џ'ам'и'ју*, *х'џч'а*, *џ'а'ба*, *џ'анарика*, *џ'у'мбус* (Л);

Ђ > Ђ': да *из'а'џ'ѐм*, *мѐнџ'уше*, мџе *Дукаџ'и'нце*, џн *џџ'ѐ*, *џ'е* сам се *џ'д'ала*, *џ'е* *х'џј* (Мел.); *из'а'џ'ѐ*, *из'а'џ'ѐш*, *мѐнџ'уше*, *нџч'е*, *одрѐџ'ено*, *сви'џ'а* јој се, *сви'џ'аши*, *Ц'у'рџ'евд'ан* (Л).

б) или *ћ*, *џ*:

Ч > Ћ: *ве'ћера*, *дру'га'ћи'џ*, *кос'а'ћи'ма*, оне *ћѐрге*, *уо'ћи*, *ћѐрга* (Ш); *ду'га'ћак*, *за'ка'ћила* сам, *изву'ћ'у'еш*, *изоби'ћ'а'и'ло* се, *мо'ћило*, *џби'ћ'а'ју*, *обу'ћене*, *ћар'шав*, *ћет'ири*, *ћџвек*, *ћу'навџ* (Д. Дуб);

Ц > Ћ: *ам'и'ћа*, *ћа'к*, *ћѐмпѐри*, *кира'ћ'и'лук*, код *х'џћѐ*, ову *ћам'и'ју*, у *боја'ћ'и'ници*, *х'џће* (Д. Дуб).

⁸ Појава алвеоларног палаталног гласа *л'* у српским говорима такође се објашњава утицајем несловенског фонетизма (Станишић, 2010: 160).

⁹ Неутрализација парова африката карактеристика је периферних говора у којима је остварен контакт са балканским несловенским језицима (Младеновић, 2007: 259; Станишић, 2010: 172).

3.3.5. Изговор гласа *њ* у говору хришћана не одступа од стандардно-штокавског, док у говору муслимана варира, па су присутне различите вредности, од палаталног *њ*, преко алвеоларног *н*¹⁰, до примера у којима бележимо фонолошку неутрализацију са *н*: *зџдн'и*, на *кџн'а* (Б); *жн'џло се*, *кн'џга*, *мџн'џ*, *н'џдво*, *н'џзина*, *нџшн'е*, *пон'џве*, *посл'џдн'и*, *пџн'е*, *сџкн'е* (Д. Дуб); *знџчен'е* (Р); *жн'џмо* (Б). У говору ових информатора бележимо и примере дефонологизације: *Бл'џжнџ* порџдица (Б); *гџрнџ*, што се *прџтџнџ* (Ш); *гџрнџ*, код *нџга*, *нџзино*, *сирџтина*, у *огнџшите* (В); *нџдџви*, *нџни*, оно-е *нџзино* (Д. Дуб); *пџсукна*, *фџнер* (Р).

3.4. Иако на нивоу морфологије нема значајнијих разлижења, јављају се неке црте у глаголском систему које се могу тумачити конфесионалним раслојавањем.

3.4.1. Тако, на пример, у говору православаца, за означавање хришћанског поста, користе се облици: *постџо*, *постџла*, *постџло*, док у говору муслиманског становништва, када се говори о рамазанском посту, ови облици гласе: *постџџо*, *постџџла*, *постџџло*. У подлози промене је, дакле, намера да се и терминолошки, на лингвистичком плану, разграниче две радње које су у вањезичкој стварности диференциране.

3.4.2. Измењени облици глагола *нџсџм*, *вџдџм* добијени или аналогично према глаголима VII врсте, или из облика императива (*кџдџџм*, *кџдџџи* : *кџдџџи*; *шџдџџм*, *шџдџџи* : *шџдџџи*): *јџ* јој *пошџџџм* слику (На); *кџдџџм* крџву (На); бележени су само код муслимана.

3.5. Разлике на нивоу синтаксе нису у већој мери присутне.

3.5.1. Увиђа се једино у говору муслимана наглашеније присуство конструкције *би* + императив у хабитуалном значењу: по двадес *лџџбџвџ би умџјџџи* (Жи); *тџ* домџћин *би распџрџди* нџс (Ли); Жџвџка *би отџди*, *кџпи би нџџ* маџцу (Ми)¹¹.

3.5.2. Само у говору муслимана у линеаризацији енклитика потврђена је појава облика *би* у иницијалној позицији: *би свџ џшла* са моџјем дџдом; *би двџ* кџња *поџџи* за Сенџцу (Цр); *би џзџл'и* овакџ по двџ балџна водџ (Ру); *би се сакрџо* (Ст).

¹⁰ Губљење палаталне опозиције *н – њ*, као и код *л – љ*, тумачи се такође утицајем албанског или турског језика (Младеновић, 2001: 189; Станишић, 2010: 164).

¹¹ Детаљније о овоме в. у: Вељовић, 2015: 507–524.

4. Закључак

Спроведена анализа потврдила је да је хоризонтално, територијално раслојавање условљено је превасходно (лингво)географским чиниоцима, и не показује условљеност са конфесионалном припадношћу говорника. Показало се да се најважније изоглосе, које се тичу замене јата и акцентуације, на овоме терену поклапају тако да граница сече (југо)западни део сјеничке зоне. Гранични појас према херцеговачко-крајишком дијалекту обухвата неколико истражених пунктова у којима језичке прилике указују на то да је посредни зона са новијом акцентуацијом и заменом јата херцеговачко-крајишког типа, што уједно упућује на припадност другом дијалекатском типу у односу на главнину територије.

Вертикално раслојавање уочава се при анализи разлика у говору припадника двеју конфесија – хришћана и муслимана – при чему се показало да у језичком систему припадника исламске вероисповести на различитим нивоима функционишу елементи који су настали српско-турском или српско-арбанашком симбиозом. Најприсутније су, притом, диференцијације које се рефлектују на гласовном и лексичком плану, док је на нивоу прозоције, морфологије и синтаксе стање знатно уједначеније. Присуство таквих црта у говору хришћана знатно је мање заступљено.

Литература

- Барјактаревић, 1966: Д. Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори, *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVI, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–177.
- Вељовић, 2012: Б. Вељовић, О неким особинама фонетизма говора Тутина и околине, *Савремена проучавања језика и књижевности*, Зборник радова са III научног скупа младих филолога Србије, одржаног 12. марта 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 33–43.
- Вељовић, 2014: Б. Вељовић, Облици имперфекта у говору Тутина и околине, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVII/2, Нови Сад: Матица српска, 161–177.
- Вељовић, 2015: Б. Вељовић, Конструкција *би* + императив у тутинском говору и њен однос према потенцијалу и императиву у временској служби, *Српски језик*, XX, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 507–524.
- Ивић и Реметић, 1981: П. Ивић, С. Реметић, Тријебине (ОЛА 78), *Фонолошки описи српскохрватских/хрватскосрпских, словеначких и македонских говора обухваћених општесловенским лингвистичким атласом*, Сарајево (Посебна издања АНУБиХ, књ. LV, Одјељење друштвених наука, књ. 9), 559–565.

- Ивић, 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Лутовац, 1978: М. Лутовац, Етничке промене у области Старе Рашке, *Глас СССVII Српске академије наука и уметности, Одељење друштвених наука*, књ. 20, 205–230.
- Младеновић, 2001: Р. Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 1–606.
- Младеновић, 2007: Р. Младеновић, Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканистичке језичке интерференције, *Probleme de filologie slavă XV*, Timișoara: Editura Universității de Vest, 249–263.
- Младеновић, 2013: Р. Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гатње*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Мушовић, 1979: Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Посебна издања, књ. 19, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Мушовић, 1989: Е. Мушовић, *Становништво сјеничког и тутинског краја*, Етноантрополошки проблеми, Монографије, Београд: Одељење за етнологију Филозофског факултета у Београду.
- Реметић, 1996: С. Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 319–614.
- Станишић, 2010: В. Станишић, Српско-албански фонолошки односи између утицаја и ареалниг јединства, *Теорија дијахроничке лингвистике и проучавање словенских језика*, Београд: САНУ, 159–176.

Bojana M. Veljović

THE INTERNAL MICROSTRATIFICATION IN THE SPEECH OF TUTIN-NOVI PAZAR-SJENICA ZONE

Summary

In this work we study the occurrence of microstratification in the speech of Tutin, Novi Pazar and Sjenica, which belongs to the Zeta-Sjenica dialect. The internal stratification of the mentioned areal is, firstly, the consequence of its peripheral position. In its marginal regions the speeches of this zone are in contact with the speeches of Kosovo-Resava dialect on the one and of Eastern Herzegovinian dialect on the other hand, and the consequences of such contacts are also evinced in the linguistic system. Therefore, the first task of this work is to determine the linguistic traits which entered this speech as a result of interdialectal permeation

and which are reflected through the territorial, horizontal stratification. Apart from that, in this speech, there is also a vertical stratification, which implies the differences conditioned by the speaker's origin and confession. At different levels of linguistic structure, namely, there are noticeable features which are conditioned by non-internal linguistic factors, among which are especially noticeable contacts with other language speakers (Turkish and Albanian), which were taking place on this territory for centuries. The effect of the Turkish and Albanian language is primarily noticeable among the speakers of Muslim religion, and especially among those who descended from the Catholic Hoti tribe who immigrated to the Pešter Plateau from Albania. As a result of the mentioned factors, on the entire examined territory differences are noticeable which lead to the polarization in the speech of the Muslim folk, in which stronger presence of foreign elements and speeches of Christians is evinced, which to a great degree remains outside such influence. Determining the span and origin of such linguistic occurrences is also a matter of interest in this work.

Key words: dialectology, Zeta-Sjenica dialect, Tutin-Novı Pazar-Sjenica speech, microstratification.

